

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שחובה להיות יראים מהמקדש. כפי שעולה ממספר גמרות, בנוסף לחובה לירוא מהמקדש, יש חובה לירוא גם מבית הכנסת, ולכן אסור לעשות בו מעשים מבזים, למכור אותו וכדומה. החובה להיות יראים מהמקדש בוודאי שחובתה מדאורייתא, וכפי שפסק הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה כא). דנו הראשונים מה דינו של בית הכנסת:

א. **בספר היראים** (ס' שדך) כתב, שכשם שהחובה לירוא מהמקדש היא מדאורייתא, כך החובה לירוא מבית הכנסת מדאורייתא. ראייה לדבריו הביא מדברי המדרש בתורת כהנים (פרק ו פסקא ד), שלמד מכך שהתורה כתבה שיש לירוא ממקדשי ולא מהמקדש, שגם החובה לירוא מבית הכנסת כלולה באיסור. ובלשונו:

"ויראת מאלקיך, ציווה בהיכנס אדם למקדש או בבית הכנסת או לבית המדרש, שיהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת בהר את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. ומצינו בית כנסת ובית המדרש שנקראו מקדש דתניא בתורת כהנים והשימותי את מקדשיכם מקדש מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות."

ב. **הרמב"ן** (מגילה כה ע"א ד"ה ויש), **הר"ן** (שם, ח ע"א בדה"ר) ורוב הראשונים חלקו על היראים וכתבו, שבניגוד לבית המקדש החובה לירוא מבית הכנסת היא רק מדרבנן (ולכן הנותץ אבן מבית הכנסת עובר על איסור דרבנן, ולא דאורייתא כמו בבית המקדש). ראייה לדבריהם הביאו מכך שיש היתר למכור בית כנסת, ואם הקדושה הייתה מדאורייתא אי אפשר היה להפקיעה.

בעקבות העיסוק בקדושת בית הכנסת, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לגור מעליו, דבר המצוי בבניינים. כמו כן באותו הקשר, נעסוק בשאלה מתי מותר להרוס בית כנסת, והאם מותר לחפור בקירותיו כדי שיהיה מקום לקבוע סטנדרים או אזעקה.

שינה מעל בית כנסת

האם מותר לישון מעל בית כנסת? נחלקו הראשונים:

א. **המרדכי** (ס' רכח) פסק, שאסור לישון מעל בית כנסת, וראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת שבת (יא ע"א). הגמרא פוסקת שאסור לבנות בתים שגבוהים מבית הכנסת, אלא אם כן מדובר 'בקשקושי ואברורי', כיוון שמדובר במגדלים שלא מיועדים למגורי אדם. טוען המרדכי אם אסור לבנות בתי מגורים מעל בית כנסת, קל וחומר שאסור לישון בחדר מעל בית כנסת. ובלשונו:

"כתב רבינו מאיר, איני יודע איסור גמור להשתמש בעליה שעל גבי בית כנסת כמו שכתבתם, דאפילו גגין ועליות דעזרה לא נתקדשו. מיהו יש ליזהר מלהשתמש שם תשמיש של גנאי, כגון לשכב שם מדאמרין פרק בשבת כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת סופה להיחרב, והני מילי בבתי אבן בקשקושי ואברורי מותר משום דלא משתמשי על גבן¹."

ב. **הרמב"ם** (שו"ת, ס' עד) חלק וסבר, שאין איסור לגור בחדר מעל בית כנסת, ורק מעל ארון הקודש ממש אסור לישון (ולעשות שאר מלאכות). ככל הנראה הוא לא קיבל את הקשר שעשה המרדכי בין הגבהת הבתים לשינה מעל בית כנסת, משום שהגבהת הבתים נעשית בפרהסיא ויש בכך ביזיון ולכן נאסרה, מה שאין כן שינה מעל בית כנסת.

בפשטות, כדבריו עולה מהגמרא בפסחים (פה ע"ב). הגמרא דנה בשאלה, האם מותר בירושלים לאכול את קרבן הפסח בגגות ובעליות הבתים ולמסקנה כותבת, שמכיוון שגגות המקדש ועליותיו לא קדושים, כך גג הבתים, ולכן אי אפשר לאכול בהם את קרבן הפסח. כשם שגג המקדש לא קדוש, כך גג שמעל בית כנסת לא קדוש.

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (קנא, יב) פסק להלכה כדעת המרדכי, שיש להיזהר ולא לעשות שימוש של ביזיון בכל הדירה שמעל בית הכנסת. **הרמ"א** (שם) סייג את האיסור וכתב שהוא נוהג רק כאשר בית הכנסת קדם לדירת המגורים, ושבית הכנסת נמצא שם באופן קבוע, ולא כמניין זמני, אבל אם קודם כל גרו בדירה או שהבית כנסת זמני - אין איסור לדור מעליו.

עם זאת הוסיף הט"ז, שלמרות שאם הבית כנסת קדם או זמני מותר גם לישון שם, מכל מקום אם יש שם טינוף גדול אין לדור מעל בית כנסת. גם בגלל עצם הטינוף, וגם בגלל הטענה שהתפילה עולה כלפי מעלה, ואם יש טינוף הוא כביכול מונע מהתפילה לעלות (ותלה ששני בניו מתו, בגלל שגר מעל בית כנסת). ובלשון **המשנה ברורה** (שם, מא):

"ונראה דכל שכן אם בשעה שנבנה בית הכנסת נבנה בית דירה למעלה ממנו, דשרי לדור שם, דזה בוודאי לא הוקדש כלל למעלה. ומכל מקום להשתמש שם תשמיש שהוא מגונה מאד כטינוף נראה דבכל גווני אסור, ועל כן אין לעשות כלל בית הכנסת אם יש בהדירה שלמעלה ממנו דבר מגונה כזה [ט"ז]. ועיין שם שכתב שנענש בזה הרבה."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר א"ח ו, כו) בעקבות **החיד"א** (ברכי יוסף שם) חלק ונקט שמותר לישון מעל בית כנסת, אפילו אם לא נעשה באופן זמני. בטעם הדבר נימק, שהשולחן ערוך התבסס על שיטת המרדכי שאסור לישון מעל בית כנסת, כי לא ראה את תשובת הרמב"ם, בה מפורש שהאיסור נוהג רק מעל מקום הארון הקודש, אך אם היה רואה את התשובה וודאי היה פוסק כמותו.

עוד הוסיף הרב עובדיה וטען, שלמרות שכפי שראינו לעיל מעל ארון הקודש הרמב"ם נקט שאסור להשתמש, הוא דיבר רק על הקומה שממש מעל הבית כנסת, שכיוון שהיא נמצאת ישירות מעל המקום המקודש, יש בשימוש בה אסור. לעומת זאת בקומות הנוספות שמעל קומה זו, מותר להשתמש אפילו מעל ארון הקודש, ואין בכך ביזיון.

¹ מדוע כיום לא מקפידים שגובה בתי הכנסת יהיה מעל הבתים? **הריטב"א** (ד"ה כל) כתב בשם **רבינו תם**, שהאיסור נוהג רק כאשר משתמשים בגגות הבתים, אבל אם משתמשים בתוך הבתים אין בכך ביזיון. **המאירי** (שם) כתב, שהאיסור קיים רק כאשר יש קומה אחת גבוהה מהבית כנסת, אבל אם כל הקומות ביחד גבוהות מבית הכנסת אין בכך איסור.

הריסת בית כנסת

לאחר שראינו את המחלוקת האם מותר לישון מעל בית כנסת, נראה סוגיה נוספת, מתי מותר להרוס בית כנסת.

הגמרא במסכת בבא בתרא (ג ע"ב) פוסקת, שיש איסור להרוס בית כנסת עד שבונים בית כנסת אחר, ובטעם האיסור הביאו שני נימוקים. **נימוק ראשון**, שבזמן שבית הכנסת הרוס לא יהיה להם מקום להתפלל ('צילו' בלשון הגמרא). **נימוק שני**, שמא לאחר שיהרסו את הבית כנסת הישן, לא יבנו בית כנסת חדש ('פשיעותא' בלשון הגמרא).

נפקא מינה בין השיטות תהיה במקרה בו יש מקום אחר להתפלל. לפי הנימוק הראשון שהחשש שמא לא יהיה מקום להתפלל, מותר להרוס את הישן, כי יש מקום להתפלל. לעומת זאת לפי הנימוק השני, שהחשש שמא לא יבנו בית כנסת חדש, גם אם יש מקום להתפלל עדיין החשש קיים, ולכן יהיה אסור לסתור עד שבונים חדש, וכן פסק **השולחן ערוך** (קנב, א), ובלשון **ערוך השולחן**: "אין סותרין בית הכנסת כדי לבנות אחרת במקומו או במקום אחר, אפילו צריך לסתור את הישן תחילה כדי לבנות אחרת במקומו, דחיישין שמא יארע להם אונס שלא יבנו האחר, אלא בונים אחר תחילה ואחר כך סותרים הישן. ואפילו לא רצו רק לסתור מחיצה אחת להרחיבו, נמי דינא הכי (= גם הדין כך), שבונים תחילה הכותל החדשה ואחר כך סותרים הישנה." למרות האיסור, ישנם מקרים שבהם כולם מודים שאפשר לסתור גם אם אין תחלופה מיידית. למשל, אם יש סדקים בקירות ויש חשש שיפול מותר לסתור מיד. כמו כן, אם בנו בטעות קיר בבית כנסת, או שהורסים קיר לצרכי הבית כנסת (למשל כדי להרחיבו) ואי אפשר לבנות קודם את החדש מותר לסתור מיד, ואין צורך לבנות את החלופה לפני ההרס.

שיש בית כנסת

יוצא, שגם כאשר יש מקום נוסף להתפלל בו, אסור להרוס את הבית כנסת הנוכחי. נחלקו האחרונים (בעקבות מחלוקת בטעם האיסור), האם האיסור נאמר בין אם יש מקום כלשהו להתפלל בו ובין אם יש בית כנסת קבוע להתפלל, או שמא במקרה בו יש בית כנסת קבוע אחר בעיר איסור זה לא נאמר:

א. **המגן אברהם** (קנב א) ו**המאמר מרדכי** (שם, א) נקטו, שגם כאשר יש בית כנסת אחר שאפשר להתפלל בו בינתיים, עדיין אסור להרוס את בית הכנסת עד שיבנו אחד חלופי. בטעם הדבר נימקו, שגם אם יש מקום אחר נורמאלי להתפלל בו, סוף כל סוף יש חשש שלא יבנו מחדש את בית הכנסת שנהרס.

ב. **הט"ז** (שם, ב) חלק על המגן אברהם וכתב, שכאשר יש בית כנסת אחר להתפלל בו בינתיים, ויש בו מקום בריווח לכולם, מותר להרוס את הקיים גם לפני שבנו את החדש. כך פסקו רוב האחרונים וביניהם **הביאור הלכה** (ד"ה שלא), שכפי שציין הסיבה לפסיקה מקילה זו היא בין השאר מחמת העובדה שלרוב הפוסקים סתירת בית הכנסת היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

מה טעם שיטה זו? והרי יש חשש שלא יבנו מחדש את בית הכנסת הישן! **ערוך השולחן** (שם, ב) יישב, שכאשר הגמרא כתבה שיש חשש שיפגעו ולא יבנו, אין הכוונה שלא יבנו כלל וכפי שטען המגן אברהם, אלא שיש חשש שיתרשלו בבניה ובינתיים יישארו ללא בית כנסת. משום כך אם יש בית כנסת אחר להתפלל בו בינתיים, מותר להרוס את הישן גם לפני שבונים חדש².

הריסה לצורך סטנדר

בנוסף לאיסור לסתור בית כנסת מחשש שמא לא יבנו חדש, כפי שכותב הספרי יש איסור נוסף לנתוך ממנו אבן. כפי שראינו לעיל בדברי השולחן ערוך, מותר להרוס קיר על מנת לבנותו מחדש, נחלקו הט"ז והאליה רבה, האם מותר להרוס חלק מבית כנסת על מנת להוסיף דבר אחר, למשל סטנדר:

א. **הט"ז** (קנא, ג) כתב בעקבות דיוק בדברי הרמ"א, שההיתר לנתוך קיים רק כאשר מתכוונים למלא מחדש אחר כך את מקום הנתיצה, קיר תמורת קיר, בית כנסת תמורת בית כנסת, אך כאשר עושים חור בקיר בשביל שיהיה נוח להכניס בתוכו סטנדר - יש בכך איסור של נתיצת אבן.

בשו"ת **תורת חסד** (א, ד) פסק כמו הט"ז ובטעם הדבר נימק, שלא ייתכן לומר שכאשר הספרי כתב שאסור לנתוך אבן מההיכל כוונתו להריסה קטנה ללא תועלת, שהרי דבר זה אסור גם בלי להביא פסוק מיוחד מצד דיני בל תשחית. אלא וודאי שכוונת הספרי לומר, שאפילו כאשר הורסים מעט מהבית כנסת על מנת להוסיף דבר אחר, יש בכך איסור. ובלשון הט"ז:

"אסור לנתוך דבר מבית הכנסת, ואם נתץ על מנת לבנות מותר. וכתב הרמ"א פירוש, שיחזור ויבנה וימלא מקום הנתיצה, אבל אם רוצה לנתוך קצת במקום אחד שיהיה שם גומא אף על פי שהיא לו לצורך אסור. על כן יש ליזהר באותם שעושין שטענדר ומדבקים בכותל ועושין גומא בכותל שיוכל להחזיק שם על ידי עץ לאו שפיר עבדי (= לא טוב עושים)." ³

ב. **האליה רבה** (קנב, ז) ו**המשנה ברורה** (שם, יב) חלק וטענו, שאין איסור לנתוך על מנת שיהיה מקום לסטנדר. ראייה לדבריו הביא מדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ו, ז) שכתב, שהאיסור מתבצע כאשר נותצים 'דרך השחתה', משמע שכל עוד יש צורך בהשחתה אין בכך איסור, גם אם לא ממלאים את מקום הנתיצה בדבר המקורי.

עוד הוסיף **השרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ח, יח), שאם רוצים להתקין מערכת אזהרה בבית כנסת וצריך לשם כך לקדוח בקיר, ייתכן שגם הט"ז יודה שאין בכך איסור, מכיוון שהקידוח נעשה לצורך שמירת בית הכנסת והגנתו, ולא בשביל נוחות המתפללים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...³

² מקום נוסף להקל להרוס בית כנסת, יש בדברי הרמב"ן. נחלקו הרמב"ן והר"ן, מה מקור הקדושה של אבני בית הכנסת. לדעת הרמב"ן, קדושת האבנים היא כמו קדושת מצווה, שכאשר הם מסיימות את תפקידן אין בהן יותר קדושה (ולכן מותר לזרוק את האבנים לאחר השימוש בהן), ממילא לפי שיטתו יותר קל להרוס בית כנסת. הר"ן חלק וסבר שיש קדושה עצמית מדרבנן לאבנים, וממילא יש גם לגנוז את האבנים.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com